

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

1. RAXIMBERGANOVA Bonu Davlatnazarovna

MUDDATLI MEHNAT SHARTNOMASI BANDLIKNING NOTIPIK SHAKLI SIFATIDA..... 8

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ.

ҲУҚУҚНИ МУҲОҲАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

2. АБДУОЛИМОВ Уринбой Худобердиевич

ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ

РИВОЖЛАНИШИНИНГ РЕТРОСПЕКТИВ ТАҲЛИЛИ..... 15

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

3. АБДУРАСУЛОВА Кумриниса Раимкуловна

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПНОСТИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ..... 22

4. ТЎРАБАЕВА Зиёда Якубовна

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИ ЖАЗОНИ ЎТАШДАН МУДДАТИДАН ИЛГАРИ ШАРТЛИ
РАВИШДА ОЗОД ҚИЛИШ..... 32

5. ХАЙДАРОВ Шухратжон Джумаевич

КАСБ ЮЗАСИДАН ЎЗ ВАЗИФАЛАРИНИ ЛОЗИМ ДАРАЖАДА БАЖАРМАСЛИК
ЖИНОЯТИНИНГ СУБЪЕКТИ..... 44

6. КАРАКЕТОВА Дилноза Юлдашевна

БЕЗОРИЛИК ЖИНОЯТИ ОБЪЕКТИВ ТОМОНИ БЕЛГИЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ..... 52

7. TOSHEVA Maftuna Anvar qizi

QO'SHMACHILIK QILISH YOKI FONISHAXONA SAQLASH JINOYATINING
JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI..... 62

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА КЎЗДАН КЕЧИРИШ: ЎЗБЕКИСТОН ВА ХОРИЖИЙ
МАМЛАКАТЛАР ҚОНУНЧИЛИГИ ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ..... 69

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

9. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич

ХАЛҚАРО МИГРАЦИЯ ҲУҚУҚИНИНГ ШАРТНОМАВИЙ МАНБАЛАРИ..... 79

10. АЗХОДЖАЕВА Роза Алтыновна

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВОПРОСОВ БЕЗОПАСНОСТИ ГЕННО-
МОДИФИЦИРОВАННЫХ ПРОДУКТОВ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЗДОРОВЬЕ ДЕТЕЙ..... 85

11. ХУДАЙБЕРДИЕВА Шоҳиста Акмал қизи ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ЎРТАСИДАГИ ҲАМКОРЛИКНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ СИЁСИЙ СОҲАГА ОИД ХАЛҚАРО ШАРТНОМАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	92
12. РАХМОНКУЛОВА Нилуфар Ходжи-Акбаровна ЗАЩИТА ПРАВ ЖЕНЩИН: ОНЛАЙН ПЛАТФОРМЫ.....	99
13. ЕСЕМУРАТОВ Алишер Избасарович МИГРАНТЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАРИ	108
14. ABDULLAYEVA Dildora МЕННАТ МУНОСАБАТЛАРИДА КАМСИТИШГА YO‘L QO‘YMASLIK: XALQARO MENNAT STANDARTLARI VA MILLIY QONUNCHILIK.....	117
15. ТУРСУНОВ Ойбек РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМИССИИ В СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДОТОКОВ.....	123

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. UMARXANOVA Dildora Sharipxanovna AYOLLARNING ODIL SUDLOVGA ERISHISH DARAJASINI OSHIRISH: YEVROPA ITTIFOQI MAMLAKATLARI TAJRIBASI VA MILLIY AMALIYOT	128
17. YULDOSHBEKOV Avazbek Alisher o‘g‘li SOLIQ MASLANATCHILARI KASBIY JAVOBGARLIGINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	136
18. МЕЛИЕВ Худоёр КОРРУПЦИЯВИЙ ЖИНОЯТЧИЛИККА ИМКОН БЕРГАН ШАРТ-ШАРОИТЛАР.....	144

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси мустақил изланувчиси (PhD)
E-mail: i.alisher1982@mail.ru

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА КЎЗДАН КЕЧИРИШ: ЎЗБЕКИСТОН ВА ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ҚОНУНЧИЛИГИ ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): ИМОМНАЗАРОВ А.Х.
Жиноят процессида кўздан кечириш: Ўзбекистон ва хорижий мамлакатлар қонунчилиги
қиёсий-ҳуқуқий таҳлили // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. №
4 (2024) Б. 69-78.

 4 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-4-8>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола хорижий мамлакатлар қонунчилигида кўздан кечириш билан боғлиқ нормаларни таҳлил қилишга бағишланган. Муаллиф Россия Федерацияси, Қозоғистон, Япония, Германия ва Хитой каби давлатларнинг жиноят-процессуал кодексларида кўздан кечириш тергов ҳаракатига оид нормаларни ўрганиб чиққан. Таҳлил натижасида аниқланишича, кўпгина давлатларда кўздан кечириш гувоҳлантириш, эксгумация, тинтув каби бошқа тергов ҳаракатлари билан бирга тартибга солинган. Шунингдек, кўздан кечириш турлари Ўзбекистон қонунчилигидагига нисбатан камроқ эканлиги қайд этилган. Муҳим жиҳатлардан бири сифатида турар жойда кўздан кечириш ўтказиш учун суд санкцияси талаб этилиши келтирилган. Мақолада хорижий тажрибани ўрганиш асосида Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига бир қатор ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш бўйича таклифлар илгари сурилган. Жумладан, қўшимча ва қайта кўздан кечириш, ашёвий далилларни кўздан кечириш ва сақлаш каби янги нормаларни киритиш таклиф этилган.

Калит сўзлар: кўздан кечириш, тергов ҳаракати, хорижий тажриба, жиноят процесси, қиёсий таҳлил, суд санкцияси, ашёвий далил.

ИМОМНАЗАРОВ Алишер
Researcher (PhD) of the Law Enforcement
Academy of the Republic of Uzbekistan
E-mail: i.alisher1982@mail.ru

INSPECTION IN CRIMINAL PROCEDURE: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF
LEGISLATION IN UZBEKISTAN AND FOREIGN COUNTRIES

ANNOTATION

This article is devoted to the analysis of norms related to inspection in the legislation of foreign countries. The author has studied the norms concerning the investigative action of inspection in the criminal procedure codes of countries such as the Russian Federation, Kazakhstan, Japan, Germany, and China. The analysis reveals that in many countries, inspection is regulated along with other investigative actions such as examination, exhumation, and search. It is also noted that the types of inspection in foreign legislation are less diverse than in the legislation of Uzbekistan. An important aspect highlighted is the requirement of judicial sanction for conducting inspections in residential premises. Based on the study of foreign experience, the article proposes a number of amendments and additions to the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan. In particular, it is suggested to introduce new norms such as additional and repeated inspection, inspection and storage of material evidence.

Keywords: inspection, investigative action, foreign experience, criminal procedure, comparative analysis, judicial sanction, material evidence.

ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович

Независимый исследователь (PhD)

Правоохранительной академии Республики Узбекистан

E-mail: i.alisher1982@mail.ru

**ОСМОТР В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УЗБЕКИСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена анализу норм, связанных с осмотром в законодательстве зарубежных стран. Автор изучил нормы, касающиеся следственного действия осмотра в уголовно-процессуальных кодексах таких стран, как Российская Федерация, Казахстан, Япония, Германия и Китай. В результате анализа выявлено, что во многих странах осмотр регулируется вместе с такими следственными действиями, как освидетельствование, эксгумация, обыск. Также отмечено, что виды осмотра в зарубежном законодательстве менее разнообразны, чем в законодательстве Узбекистана. Важным аспектом выделено требование судебной санкции для проведения осмотра в жилом помещении. В статье на основе изучения зарубежного опыта выдвинут ряд предложений по внесению изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. В частности, предложено ввести новые нормы, такие как дополнительный и повторный осмотр, осмотр и хранение вещественных доказательств.

Ключевые слова: осмотр, следственное действие, зарубежный опыт, уголовный процесс, сравнительный анализ, судебная санкция, вещественное доказательство.

Хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва амалиётини миллий қонунчилик билан солиштириш ҳар қандай соҳани ривожлантиришнинг муҳим омили саналади. Кўздан кечириш тергов ҳаракати бўйича кўплаб таърифлар асосан МДХ давлатлари қонунчилиги, назария ва амалиётига тааллуқлидир. Уларни қуйида кўриб чиқамиз.

К.А.Бегалиев ва В.И.Поповларнинг фикрича “ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг умумий назарияси қуйидаги муҳим элементларни ўз ичига олади:

- 1) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришни ташкил этиш;
- 2) далилларга асосланган ахборотнинг моддий манбаларини қидириш тизими;
- 3) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш орқали асл ҳолатни моделлаштириш ва жиноятчининг юз тузилиши шакллантириш тизими;

4) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш асосида тўпланган маълумотлар асосида тезкорлик билан муҳим изларни топишни ташкиллаштириш тизими” [1, Б.63].

А.А.Топорков ва В.А.Обрасов фикрича кўздан кечириш тергов ҳаракати жиноий ишлар бўйича моддий объектларни терговчининг ҳис-туйғу органлари, шунингдек, воситалар ва экспериментал усуллар билан объектнинг белгиларини бевосита идрок этиш орқали кўздан кечирадиган тергов ҳаракатларидан биридир” [2, Б.177].

А.Я.Гинзбург ва А.Р.Белкин эса “Кўздан кечириш терговчи томонидан ўтказиладиган тергов ҳаракати бўлиб, у йўқлигида ўша ерда жиноят содир этилганлиги ёки у ҳақидаги хабарни олган суриштирувчи ёки суриштирув органининг катта ходими олиб борадиган ҳаракатдир” деб фикр билдирган [3, Б.85].

Юқоридаги батафсил таърифга қарамасдан, бизнинг фикримизча, кўздан кечириш тергов ҳаракати моҳияти тўлиқлигича ошкор этилмаса ҳам, бу ҳаракатни ўтказишга ваколатли бўлган шахсларнинг доирасини билиб олиш қийин эмас. Бизнингча, “кўздан кечириш” тергов ҳаракатининг тўлиқ ва аниқ мазмунига А.Н.Гусаков ва А.А.Флюшенка томонидан таъриф берилганлигини кўришимиз мумкин. Уларнинг фикрича “Кўздан кечириш ҳаракати қонунда белгиланган шахслар иштирокида терговчи томонидан ўтказиладиган, воқеа ҳолатини, изларни, моддий далилларни ва иш учун аҳамиятга эга бўлган бошқа тафсилотларни аниқлаш, моддий объектларни ҳолати, хусусияти, белгиларини бевосита англашга, қайд этишга, баҳолашга қаратилган тергов ҳаракатидир” [4, Б.35].

Бошқа бир қанча мамлакатлар, жумладан, АҚШ, Франция, Ҳиндистон, Қозоғистон, Британия ва бошқаларда кўздан кечириш тергов ҳаракатининг гувоҳлантириш ва бошқа тергов ҳаракатлари билан умумлашган таърифини учратишимиз мумкин. Айрим давлатларда эса, фақатгина кўздан кечириш тергов ҳаракати қонуний таърифи эмас, балки унинг вазифалари, мақсадлари ҳамда турларида ҳам баъзи фарқлар мавжуд. Масалан, баъзи мамлакатлар қонунчилигида гувоҳлантириш тергов ҳаракати кўздан кечиришнинг бир тури сифатида изоҳланган.

Франциялик криминалистар ва процессуал олимлар кўздан кечириш тергов ҳаракатини полиция фаолиятининг мустақил ҳаракати сифатида кўришмайди. У алоҳида қонуний ҳаракат ҳисобланиб, шаклан бир қатор умумий бўлган анъанавий элементлар сифатида тушунилади. Бунга қуйидагилар киради:

1. Ҳодиса содир бўлган жойга чиқиш (transport sur les lieux) — ҳодиса содир бўлган жойга келиш ва унга алоқадор ҳаракатлар;

2. Констация (constatations) — теварак-атрофни кузатиш, жойнинг режасини тузиш, суратга олиш, бармоқ изларини олиш, излар, нарсалар, қуролларни аниқлаш ва қайд қилиш (*Франция ЖПК V бўлим, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш*).

Жиноят ёки ҳуқуқбузарлик бўйича аҳамиятга эга бўлган моддий объектлар, излар воқеа ҳолатини тиклаш мақсадида аниқланади ва ўрганилади. Бунинг учун судгача тергов ўтказиш ваколатига эга бўлган шахс ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириши, турар-жойлар, предметлар, ҳужжатлар, тирик шахслар, мурдалар ва ҳайвонларни кўздан кечиради (*Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш - Қозоғистон Республикаси ЖПК 219-моддаси*).

Ҳодиса жойини кўздан кечириш жараёнининг французча вариантыдан фарқли ўлароқ, қўшни мамлакатлар қонунчилигида қарама-қарши фикр мавжуд бўлиб, унда ҳодиса жойини кўздан кечириш алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, бир қатор вазифалар қўйилади.

Булар қаторига қуйидагилар киради: ҳодисанинг табиати ва алгоритмини аниқлаш учун ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш ва ўрганиш; кейинчалик иш бўйича моддий далил вазифасини ўташи мумкин бўлган изларни аниқлаш ва олиш; жиноятчиларнинг индивидуал, идентификацион белгиларини аниқлаш; жабрланувчи ва бошқа тажовуз объектларининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш; жиноят вақти ва содир этиш усули, жиноят содир этган шахслар ҳаракатлари кетма-кетлиги, оқибат ва сабабий боғланиш текширилади; жиноятчилар мақсадини аниқлаш; жиноят содир

этишга ёрдам берувчи ҳолатларни қайд қилиш.

Шундай қилиб, юқоридаги мавжуд тергов тактикаларининг хилма-хиллиги ва уларнинг хорижий вариантлар билан бўлган муносабатларини таҳлил қилиш асосидаги фаолиятни биз фақатгина ҳодисанинг ҳақиқий ҳолатини тушуниш ва тахминларни фактик маълумотлар асосида аниқлашни амалга оширувчи сифатида қараймиз ва бу ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг мазмуни сезиларли даражада ўзгартириши мумкин. Шунинг учун бу кўриб ўтилганлар асосида биз ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш ҳаракатини тергов ҳаракати сифатида эмас, техник тадбир сифатида хато талқин қилишимиз эҳтимоли мавжуд.

Энди хорижий мамлакатларнинг кўздан кечиришга оид қонунчилигини кўриб чиқсак.

“Россия Федерацияси Жиноят-процессуал кодекси” [5]. Ушбу кодекс 24-боби кўздан кечириш ҳамда тергов эксперименти каби тергов ҳаракатларига бағишланган. Бу кодексда икки тергов ҳаракати бир бобда акс эттирилганлигидан далолат беради.

Боб олтита моддадан иборат бўлиб, унда эксгумация, гувоҳлантириш, эксперимент тергов ҳаракатлари кўздан кечириш тергов ҳаракати билан бирга изоҳланган. Уларни таҳлил қилиб чиқсак. Кодекснинг “Кўздан кечириш учун асослар” деб номланувчи 176-моддасига кўра, ҳодиса содир бўлган жойни, турар жойни, бошқа биноларни, ашёлар ва ҳужжатларни кўздан кечириш жиноят изларини аниқлаш, жиноятга алоқадор ҳолатларни аниқлаш мақсадида кўздан кечириш амалга оширилиши, ҳодиса содир бўлган жой, ҳужжатлар ва ашёларни кўздан кечириш жиноят иши қўзғатилгунга қадар амалга оширилиши мумкинлиги изоҳланган.

Ушбу модда рақамли далилларни кўздан кечириш тартиби акс эттирилмаганлигини камчилик сифатида оладиган бўлсак, жиноят ишини қўзғатишдан олдин ҳодиса содир бўлган жой, ҳужжатлар ва ашёларни кўздан кечириш мумкинлиги бўйича нормани ижобий баҳолаш мумкин. Аммо, мурдани кўздан кечириш масаласи ушбу рўйхатдан негадир тушиб қолган. Миллий қонунчилигимизни қиёслайдиган бўлсак, ЖПКда фақатгина кўздан кечириш турларидан фақатгина ҳодиса жойини кўздан кечириш жиноят иши қўзғатилишидан олдин ўтказилиши мумкин.

Фикримизча, кўздан кечиришнинг ҳамма турларини жиноят ишини қўзғатишдан олдин ўтказиш мумкинлиги бўйича мавжуд нормага ўзгартириш киритиш лозим.

РФ ЖПКнинг 177-моддаси кўздан кечириш тартиби ҳақида бўлиб, ҳодиса содир бўлган жойда ўтказиладиган тергов ҳаракати ҳисобланади. У жиноят изларини аниқлашга қаратилган дастлабки тергов ҳаракати ҳисобланади. Агарда кўздан кечириш тезкорлик билан амалга ошириш имконини чекласа, далиллар ўралиб, муҳрланиб, тасдиқлаб олиб қўйилиши ва тадқиқ қилиниши талаб қилинади. Шу билан бирга, олиб қўйилган ашёларнинг алоҳида белгилари ва хусусиятлари баённомада акс эттирилади.

Кўздан кечириш давомида аниқланган ва олиб қўйилган ашёлар, нарсалар жараён иштирокчиларига кўрсатилиши шарт. Турар жойни кўздан кечириш фақат унда яшовчи шахсларнинг розилиги билан ёки суд қарори асосида амалга оширилади. Турар жойда яшовчи шахслар кўздан кечиришга эътироз билдирса, терговчи кўздан кечириш тўғрисида судга илтимоснома билан мурожаат қилади.

Ушбу норманинг мавжудлиги инсон ҳуқуқларини бузилишини олдини олишга хизмат қилади. Фикримизча, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришдан ташқари бошқа кўздан кечириш турларини ўтказишда фуқароларнинг уйларига кириш талаб қилинганда суднинг тегишли қарорини олиш талаб қилинишига оид нормани ЖПКга киритиш таклиф қилинади.

Ташкилотнинг биноларини кўздан кечириш тегишли ташкилот маъмурияти вакили иштирокида амалга оширилади. Агар унинг кўздан кечиришда иштирок этишини таъминлашнинг иложи бўлмаса, баённомага тегишли ёзув киритилади.

РФ ЖПКнинг 178-моддаси икки объектни ўз ичига қамраб олган бўлиб, мурдани кўздан кечириш ҳамда эксгумацияни тартибга солади. Мурдани терговчи кўздан кечириётганда тиббий соҳа эксперти, уни топиш имкони бўлмаса шифокор иштироки

таъминланиши талаб қилинади.

Номаълум мурдалар мажбурий суратга олинади ва бармоқ излари олинади. Номаълум мурдалар, шунингдек, Россия Федерацияси ҳукумати томонидан белгиланган тартибда Россия Федерацияси қонунчилигига мувофиқ мажбурий давлат геном рўйхатидан ўтказилиши керак. Номаълум мурдаларни қуйдиришга (кремация қилинишига) йўл қўйилмайди.

Агар мурдани кўмилган жойдан олиб чиқиш зарур бўлса, терговчи эксгумация ўтказиш тўғрисида қарор чиқаради ҳамда марҳумнинг яқин қариндошлари ёки танишларини хабардор қилади. Қарор тегишли дафн этилган жой маъмурияти учун мажбурий. Агар марҳумнинг яқин қариндошлари ёки танишлари эксгумация қилишга эътироз билдирса, уни ўтказишга суд томонидан санкция берилади.

“Мурдани эксгумация қилиш ва кўздан кечириш суд-тиббиёт эксперти иштирокида амалга оширилади. Мурдани кўздан кечириш жиноят иши кўзғатилгунга қадар ўтказилиши мумкин” [6].

Қарама-қарши жинсдаги шахсни кўздан кечиришда, агар кўрикдан ўтказиш ушбу шахснинг фош этилиши билан бирга бўлса, терговчи ҳозир бўлмайди. Бундай ҳолда, кўздан кечириш шифокор томонидан амалга оширилади.

РФ ЖПКнинг 180-моддаси кўздан кечириш баённомаси деб номланади. Унга кўра, кўздан кечириш баённомаларида терговчининг барча ҳаракатлари баён қилинади. Баённомаларда кўздан кечириш вақтида олиб қўйилган барча ашёлар рўйхатга олинади ва тавсифланади.

Қозоғистон Жиноят-процессуал кодекси. Ушбу кодекснинг 27-боби кўздан кечириш ҳамда гувоҳлантиришга бағишланган. Унинг кўздан кечириш деб номланган 219-моддасига кўра, ваколатли орган жиноятга алоқадор объектларни топиш мақсадида биноларни, ашёларни, ҳужжатлар, инсонлар, мурдалар, ҳайвонларни кўздан кечиради [7].

Терговчининг кўрсатмалари ушбу тергов ҳаракатининг барча иштирокчилари учун мажбурийдир. Кўздан кечиришнинг умумий қоидаларига бағишланган 220-моддага мувофиқ, кўздан кечириш, қоида тариқасида, зарурат туғилганда кечиктирмасдан амалга оширилади. Терговга қадар терговни амалга ошираётган шахс содир этилган жиноий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ариза ёки хабарномани олгач, дарҳол ҳодиса содир бўлган жойга етиб бориши ва кўздан кечириш ўтказиши шарт ҳисобланади.

Суриштирув органларининг ходимлари кўздан кечириш жараёнида дастлабки терговни амалга ошираётган шахс номидан иш жараёнига кўмаклашишлари, ҳодиса содир бўлган жойни муҳофаза қилишлари, гувоҳларни аниқлаш, жиноятчини аниқлаш ва ушлаш бўйича зарур чораларни кўришлари шарт ҳисобланади. Бундан ташқари, жиноятдан жабрланганларни хавфсиз жойга кўчириш, ўлганларни кўздан кечириш, содир бўлган жиноятни бошқа оқибатларини бартараф этиш [8] муҳим ҳисобланади.

Кўздан кечириш натижаларини қайд этиш илмий-техник воситаларидан фойдаланган ҳолда холислар иштирокида ўтказилади. Зарур ҳолларда кўздан кечириш гумон қилинувчи, жабрланувчи, гувоҳ, шунингдек, мутахассис иштирокида ўтказилади.

Аниқланган излар ва бошқа моддий ашёларни кўздан кечириш тергов ҳаракати ўтказилган жойда амалга оширилади. Агар кўздан кечириш узоқ давом этса ёки топилган жойда кўздан кечириш сезиларли даражада қийин бўлса, объектлар олиб қўйилиши, қадоқланиши, муҳрланиши ва кўздан кечириш учун қулай бўлган бошқа жойга зарар етказмасдан топширилиши керак.

Кўздан кечириш чоғида аниқланган ва олиб қўйилган ҳамма нарса гувоҳларга, кўздан кечиришнинг бошқа иштирокчиларига кўрсатилиши керак, бу ҳақда баённомада қайд этилади.

Фақат ишга алоқадор ашёлар олиб қўйилади. Олинган ашёлар қадоқланади, муҳрланади ва улар иштирок этганда дастлабки терговни амалга ошираётган шахс ва гувоҳларнинг имзолари билан тасдиқланади [9].

Кўздан кечиришда иштирок этувчи шахслар дастлабки терговни амалга ошираётган

шахснинг эътиборини ишнинг ҳолатларини очиб берувчи барча нарсага қаратишга ҳақли. Айрим ҳолатларда ўлчаш усулидан фойдаланилган ҳолатда кўздан кечириш жараёнида ўлчаш, схемалар, режалар тайёрланади.

Тирик шахсни кўздан кечириш унинг кийинган кийимини, танасининг очиқ қисмларини визуал, ташқи кўздан кечириш шаклида ўтказилади, унинг бориши ва натижалари тергов ҳаракати баённомасида акс эттирилади. Тирик инсонни кўздан кечириш Ўзбекистон Республикаси ЖПКга асосан “Гувоҳлантириш” деб номланиб, алоҳида тергов ҳаракати ҳисобланади.

Турар жойни кўздан кечириш фақат унда яшовчи вояга етган шахсларнинг розилиги ёки тергов судьясининг рухсати билан амалга оширилади. Агар унда яшовчи шахслар вояга этмаган, руҳий ёки бошқа оғир касалликларга чалинганлиги маълум бўлган тақдирда ёки кўздан кечиришга эътироз билдирса, мажбурий кўрикдан ўтказиш бўйича қарор чиқарилади, ушбу тартиб учун суд терговчиси розилигини олиш талаб қилинади. Санкция бериш рад этилган тақдирда, кўздан кечириш ўтказилмайди. Турар жойни мажбурий кўздан кечириш зарурати туғилганда, дастлабки терговни амалга оширувчи шахс кўздан кечириш тўғрисида қарор чиқаради ва уни тергов судьясига юборади.

Қарорга жиноят иши материалларини кўздан кечириш зарурлигини тасдиқловчи нусхалар илова қилинади. Қарорнинг нусхаси бир вақтнинг ўзида прокурорга ҳам юборилади. Кўздан кечириш ўтказиш тўғрисидаги қарор тергов судьяси томонидан материаллар судга келиб тушганидан кейин дарҳол кўриб чиқилади.

Тергов судьяси ҳал қилув қарори ва тақдим этилган материалларни кўриб чиқиб, асослантирилган ҳал қилув қарори билан экспертиза ўтказишга рухсат беради ёки рухсат беришни рад этади. Тергов судьясининг қарори дастлабки терговни амалга ошираётган шахсга юборилади.

Агар турар жой ҳодиса содир бўлган жой бўлса ва уни кўздан кечириш шошилинич бўлса, у ҳолда турар жойни кўздан кечириш дастлабки терговни амалга оширувчи шахснинг буйруғи билан, лекин кейинчалик материалларни тергов судьясига юбориш шарти билан амалга оширилиши мумкин. Аммо ушбу ҳаракатлар бир кун, яъни 24 соат ичида амалга оширилиши керак. Қарор нусхаси тегишли прокурорга юборилади.

Тергов судьяси кўздан кечиришнинг қонунийлигини текширади ва унинг қонунийлиги ёки ноқонунийлиги тўғрисида қарор чиқаради, у жиноят иши материалларига илова қилинади [10].

Кўздан кечиришнинг ноқонунийлиги тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда, унинг натижалари ишда далил сифатида тан олинмайди. Турар-жойни кўздан кечиришда унда яшовчи катта ёшли шахснинг иштироки таъминланиши мумкин. Унинг иштирок этиши мумкин бўлмаган тақдирда, маҳаллий ижро этувчи орган вакиллари таклиф этилади.

Биноларни кўздан кечиришда уларнинг вакиллари, фойдаланувчилари ёки ижарачилари иштирокида ўтказилади. Уларнинг иштирок этиши мумкин бўлмаган тақдирда, маҳаллий ижро этувчи органнинг вакиллари таклиф этилади.

Дипломатик ваколатхоналар ва уларда фаолият юритувчилар уйларини кўздан кечириш дипломатик ваколатхона раҳбарининг ёки шахснинг илтимоси асосидагина амалга оширилиши мумкин ҳисобланади. Кўздан кечириш давомида прокурор ва Қозоғистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги вакилининг иштирок этиши шарт [11].

Агар бирор сабабга кўра дастлабки кўздан кечириш чоғида объектнинг муҳим жиҳатлари ўрганилмаган бўлса, улар қўшимча равишда кўздан кечирилади.

Куйидаги ҳолатларда объектни қайта кўздан кечириш мумкин: дастлабки кўздан кечириш объекти самарали идрок этиш учун ноқулай бўлганда; дастлабки экспертизадан сўнг янги маълумотларни олиш мумкин бўлганда; агар дастлабки кўздан кечириш сифатсиз ўтказилган бўлса.

Ушбу нормани Ўзбекистон Республикаси ЖПКда “Кўшимча ва қайта кўздан кўздан кечириш” деб номланган 140³-модда киритиш таклиф қилинади. Шунда ушбу норма

қуйидаги кўринишда бўлади:

Кўздан кечириш тергов ҳаракати қўшимча ва қайта ўтказилиши мумкин.

Дастлабки кўздан кечириш чоғида объектнинг муҳим жиҳатлари ўрганилмаган бўлса, улар қўшимча равишда кўздан кечирилиши мумкин.

Қуйидаги ҳолатларда объектни қайта кўздан кечириш мумкин: дастлабки кўздан кечириш объекти ноқулай шароитларда тўлиқ амалга оширилмаганида; дастлабки кўздан кечиришнинг ўтказиш усуллари самарали бўлмаганида; агар дастлабки кўздан кечириш сифатсиз ўтказилганида.

221-модда далилий ашёларни кўздан кечириш ва сақлашга бағишланиб, унга кўра кўздан кечириш жараёнида олинган ёхуд ваколатли шахснинг илтимосига биноан тақдим этилган ашёлар кўздан кечирилади. Кўрсатилган ашёлар кўздан кечирилгандан сўнг ашёвий далил деб топилиши мумкин.

Судгача терговни амалга оширувчи шахс ашёни ашёвий далил деб топиш ва уни жиноят ишига илова қилиш тўғрисида қарор қабул қилади. Агар ашёларни жиноий иш бўйича кўплиги ёки бошқа сабабларга кўра сақлаш мумкин бўлмаса, улар фото ёки видеотасвирга олиш йўли билан олиниши, имкони борича муҳрланиши ва дастлабки терговни амалга оширувчи шахс кўрсатган жойда сақланиши керак.

Ишга ашёвий далиллар намунаси илова қилиниши мумкин. Ишда ашёвий далилларнинг жойлашган жойи тўғрисида тегишли маълумотнома тақдим этилиши керак. Миллий ва хорижий валютадаги пул маблағлари қонунда белгиланган тартибда сақланади.

Тез эскириши мумкин бўлган ашёвий далиллар, тегишли ташкилотларга топширилади. Иш бир ваколатли шахсдан бошқасига ёки судга юборилганда ашёвий далиллар белгиланган тартибда юборилади.

Ашёвий далиллар қадоқланган ва муҳрланган ҳолда, уларни индивидуаллаштирувчи белгиларни кўрсатувчи инвентар илова қилинган ҳолда топширилади. Фикримизча, ушбу нормани миллий ЖПКга “Ашёвий далилларни кўздан кечириш ва сақлаш” деб номланган 140²-модда сифатида киритиш таклиф қилинади.

Мурдани кўздан кечириш деб номланган 222-моддага асосан, шахс мурдани жиноят содир этилган жойда кўздан кечирилади. Унда эксперт ёки шифокор иштироки шарт ҳисобланади. Мурдани кўздан кечиришга бошқа мутахассислар ҳам жалб этилиши мумкин. Мурдани қўшимча ёки такрорий кўздан кечиришда суд тиббиёти соҳасидаги тиббиёт мутахассисининг иштироки мажбурий ҳисобланади.

Шахси номаълум мурдани суратга олиш, бармоқ изларини олиш, шунингдек экспертиза ўтказиш учун намуналар олиш мажбурийдир. Мурдани ташқи кўздан кечириш кейинчалик суд-тиббий экспертизасини ўтказишни истисно этмайди.

Мурдани кўздан кечириш чоғидаги фуқароларнинг мурдасини кўздан кечириш тўғрисидаги аризаси баённомага қайд этилади, сўнгра ариза берувчи гувоҳ сифатида сўроқ қилинади.

Япония Жиноят-процессуал кодекси. Япония жиноят-процессуал кодекси Европа ва Осиё ҳуқуқий тизимларини ўзида мужассамлаштирган қонун ҳисобланади. Япония ЖПК 2-қисми “Биринчи инстанция” деб номланиб, унинг биринчи боби “Суриштирув ва тергов” деб номланиб, унинг 222-моддасига кўра, кодекснинг 99-модданинг 1-банди, 100-модда, 102-105-моддалар, 110-112-моддалар, 114-модда, 115-модда ва 118-124-моддалар қоидалари мутахассис томонидан қўлланилади. 218-модда, 220-модда ҳамда 110-модда, 111-2-модда, 112-модда, 114-модда, 118-модда, 129-модда қоидаларига мувофиқ прокурор, прокурор ёрдамчиси ёки суд полицияси мансабдор шахси, 131-модда ва 137-140-моддалар ваколатли шахс кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиши белгиланган, бироқ 122-124-моддаларда назарда тутилган қарорлар судья томонидан рад этилиши ҳам мумкинлиги белгиланган. Ушбу кодексда ҳам кўздан кечиришга оид моддаларда тинтув тергов ҳаракати ҳам изоҳланган [12].

Прокурор, прокурор ёрдамчилари ёки суд, полиция мансабдор шахслари куёш чиқишидан олдин ёки куёш ботганидан кейин шахснинг яшаш жойига ёки шахс

томонидан қўриқланадиган биноларга ёки кемага тинтув учун киришлари мумкин эмас, агар ордерда тунги вақтда кўздан кечиришни амалга оширишга рухсат берилганлиги тўғрисида ёзма ҳужжат бўлса, бундан мустасно [13].

Кўздан кечириш қуёш ботишидан олдин бошланганда, у қуёш ботгандан кейин ҳам давом этиши мумкин. 218-модданинг қоидаларига мувофиқ тинтув, олиб қўйиш ёки кўздан кечиришда зарур бўлганда, прокурорлар, прокурор ёрдамчилари ёки суд, полиция мансабдор шахслари рухсати билан гумон қилинувчи ҳам ушбу жараёнларда иштирок этишлари мумкин.

Кўздан кечириш жараёнларига тўсқинлик қилган шахслар жиноий бўлмаган жаримага тортилиши ёки тўсқинлик қилиш натижасида қилинган харажатларнинг ўрнини қоплаши керак, бунда судга ҳаражатларни қоплаш бўйича илтимоснома киритилади.

Кодекснинг I бўлими “Умумий қоидалар” деб номланиб, унинг 10-боби “Кўздан кечириш” деб номланади. Ушбу кодекснинг 129-моддасига кўра, суд томонидан шахслар, объектлар кўздан кечирилиши, қабрни эксгумация қилиниши ҳамда кўздан кечиришда ашёларни йўқ қилинишини олдини олиш мақсадида зарурий чоралар кўрилиши керак [14].

130-модданинг 1-қисмига кўра, жиноят ишини юритувчи шахслар хонадон эгаси розилигисиз қуёш чиқишидан олдин ёки қуёш ботганидан кейин кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш учун унинг турар-жойига, бинога кириши мумкин эмас.

131-модданинг 1-қисмига кўра, гувоҳлантирилаётган шахснинг жинси, жисмоний ҳолати ва бошқа ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда, шахсни кўздан кечириш, гувоҳлантириш тартибига қатъий риоя қилиниши керак.

Аёлларга нисбатан ўтказиладиган кўздан кечиришда суд томонидан аёл жинсидаги мутахассис иштирок этиши лозимлиги белгиланган.

ЖПКнинг 132-моддасига кўра, суд айбланувчидан бошқа шахсни ҳам судга ёки шахсни белгиланган жойга гувоҳлантириш учун чақириши мумкин ҳисобланади.

Германия Жиноят-процессуал кодекси. Жиноят-процессуал кодексининг 87-моддаси мурдани кўздан кечириш деб номланади. Кўздан кечириш прокуратура органлари томонидан амалга оширилади. Ушбу тергов ҳаракати прокурорлар ва судьялар рухсати билан амалга оширилади ҳамда шифокор иштирокида амалга оширилади. Шифокор ҳолатни аниқлаш жараёнида мурдадаги ташқи жиноят белгилари бўлмаганда, унинг иштирокига эҳтиёж сезилмаганда иштирок этиши шарт эмас [15].

Мурдани ёриб ички органларини кўздан кечириш икки нафар шифокор томонидан амалга оширилади. Шифокорлардан бири суд-тиббий экспертиза муассасаларининг эксперти ёки ушбу муассасанинг бошлиғи бўлиши талаб қилинади. Мурданинг тириклигида унинг соғлиғига ғамхўрлик қилган тиббиёт ходимининг мурдани кўздан кечириш жараёнини ўтказиши тақиқланади.

Аммо, ушбу шифокорнинг мурдани ички аъзоларини (ёриб) кўздан кечириш жараёнида иштироки унинг касаллик тарихидаги хулосалар ҳақида маълумот бериши учун жалб қилиши мумкин саналади. Прокуратура ходимлари мурдани ички кўздан кечириш жараёнида иштирок этиши мумкин ҳисобланади. Унинг илтимосномаси билан ушбу жараёнда судья ҳам қатнашиши мумкин.

Агарда ўлим сабаби айнан жиноий қилмиш натижасида амалга оширилди деган гумон бўлганда, мурдани кўздан кечириш амалга оширилиши талаб қилинади [16].

Германия ЖПКнинг ўзига хос томони шундаки, кўздан кечириш жараёнида суд-тиббий экспертининг иштироки мажбурий эмас, холислар иштирокига эса эҳтиёж мавжуд эмас, чунки прокуратура органларининг ишига шубҳа билан қаралмайди.

Фикримизча, кўздан кечириш тергов ҳаракатида холисларнинг иштироки масаласини ЖПКдан чиқариб ташлаш талаб қилинади. Ушбу ҳолатлар ўрнига жараёнга замонавий технологияларни 3D суратга олиш тизимини киритиш мақсадга мувофиқ саналади. Ушбу ҳолат ўз навбатида ҳолатни тўлиқ кўриш ва англаш имкониятини яратади.

Хитой жиноят-процессуал кодекси. Хитой ЖПКнинг 4-бобига кўра, кўздан кечириш

ва гувоҳлантириш тергов ҳаракатлари биргаликда изоҳланган [17].

Хитой ЖПКнинг 101-моддасига кўра, кўздан кечириш ва гувоҳлантириш жиноятга алоқадор бўлган ҳодиса содир бўлган жой, мурда, предмет, шахсга нисбатан ўтказилиши мумкин ҳисобланади. Айрим ҳолатларда эса кўздан кечириш ва гувоҳлантиришда махсус билим эгаларининг билимига эҳтиёж сезилганда терговчи раҳбарлигида улар таклиф қилинади ва билимларидан фойдаланилади.

Кодекснинг 102-моддасига кўра, ҳар қандай ташкилот ёки маълум бир шахс жиноят содир этилган жой хавфсизлигини, далилларнинг йўқотилмаслиги ҳамда тегишли ҲМҚОларга жиноят ҳақида хабар беришлари учун масъул ҳисобланади. Фикримизча, миллий ЖПКга ҳам ҳодиса содир бўлган жой хавфсизлигини таъминлаш ҳамда ҲМҚОларга жиноят юзасидан хабар бериш мажбурияти киритилиши ушбу жараёнларнинг янада сифатни ўтказилишига қўшимча имкон яратади. 103-моддага кўра, терговчилар кўздан кечириш ва гувоҳлантириш тергов ҳаракатларини ўтказиш жараёнида терговчи ўзида гувоҳномасини олиб юриши керак. 104-моддага кўра, жамоат хавфсизлигини таъминловчи органлар мурдани ички кўздан кечириш тўғрисида қарор қабул қилишади ва унинг қариндошларини ушбу жараён қаерда ўтказилиши ҳақида хабар беришади. 105-моддага кўра, жабрланувчи, гумон қилинувчининг алоҳида белгиларини аниқлаш, етказилган соғлиққа зарар ҳамда жисмоний ўзига хосликни аниқлаш мақсадида терговчи гувоҳлантириш тергов ҳаракатини ўтказиши [18].

Агарда гумон қилинувчи гувоҳлантириш тергов ҳаракатини ўтказилишидан норози бўлса, аммо терговчи унинг ўтказилишини мақсадга мувофиқ деб ҳисобласа ушбу тергов ҳаракати мажбурий тарзда ўтказилади. Аёл жинсидаги шахсга нисбатан гувоҳлантириш аёл жинсидаги ходим ёки шифокор томонидан амалга оширилиши мумкин.

Кодекснинг 106-моддасига кўра, кўздан кечириш ва гувоҳлантириш тергов ҳаракати натижалари бўйича баённома тузилади ҳамда ушбу тергов ҳаракатини ўтказган шахс томонидан имзоланади.

Кодекснинг 107-моддасига кўра, прокурор ўтказилган кўздан кечириш ёки гувоҳлантириш тергов ҳаракатларида камчиликларга йўл қўйилганлиги сабабли уни қайта ўтказиш лозим деб ҳисобласа, қайта ушбу тергов ҳаракатларини ўтказишни талаб қилиши ёки ушбу жараёнларда ўз ходимларини иштирок этишини таъминлашлари мумкин.

Кодекснинг 114-моддасига кўра, кўздан кечириш жараёнида жиноятга алоқадор далиллар олиб қўйилади. “Жиноят ишига алоқадор бўлмаган предметлар эса олиб қўйилмайди” [19].

Юқоридагиларни инobatга олиб, қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

кўздан кечириш кўпгина давлатлар жиноят-процессуал кодексларида гувоҳлантириш, эксгумация, тинтув каби тергов ҳаракатлари билан бирга изоҳланган; кўздан кечириш тергов ҳаракатлари турлари миллий қонунчилигимиздаги кўздан кечириш турларидан кам. Аксарият қонунларда бино, иншоотни, теварак атрофни, хужжатларни кўздан кечириш акс эттирилмаган;

кўздан кечириш жараёни бирор шахснинг турар жойида ўтказиладиган бўлса, судьянинг санкцияси асосида ўтказилиши лозимлиги белгиланган.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Бегалиев К. А. Теоретические вопросы осмотра места происшествия / К. А. Бегалиев, В. И. Попов // Вопросы борьбы с преступностью. – 1983. – № 39. – С. 60–67.
2. Образцов, В. А. Следственные действия / В. А. Образцов [и др.]. – М., 1999. – с. 177.
3. Гинзбург, А. Я. Криминалистическая тактика / А. Я. Гинзбург, А. Р. Белкин. – Алматы, 1998. – с. 85.
4. Гусаков, А. Н. Следственная тактика в вопросах и ответах / А.Н. Гусаков [и др.]. – Свердловск, 1991. – с. 35.
5. «Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 29.05.2024) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.07.2024). // URL: <https://www.>

consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481;

6. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. // URL: <https://www.zakonrf.info/upk>;

7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>;

8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852;

9. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. // URL: <http://law.gov.kz/client/#!/doc/9/rus/22.11.2005/809>;

10. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. // URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z970000206>;

11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V. // URL: https://kodeksy-kz.com/ka/ugolovno-protsessualnyj_kodeks.htm;

12. Code of Criminal Procedure of Japan (Part I and Part II). // URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2056/en>;

13. Haruo Abe, Criminal Procedure in Japan, 48 J. Crim. L. Criminology & Police Sci. 359 (1957-1958). // URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4616&context=jclc>;

14. Oda, Hiroshi, 'Criminal Law and Procedure', Japanese Law, 4th edn (Oxford, 2021; online edn, Oxford Academic, 22 Apr. 2021), <https://doi.org/10.1093/oso/9780198869474.003.0019>. // URL: <https://academic.oup.com/book/39528/chapter-abstract/339366533?redirectedFrom=fulltext/>;

15. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия - Strafprozessordnung (StPO). Научно-практический комментарий и перевод текста закона. // URL: <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf>. P. 137-138/;

16. Golovnenkov, Pavel & Spitca, Natalia. (2012). Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия - Strafprozessordnung (StPO) - : Научно-практический комментарий и перевод текста закона ; со вступительной статьей профессора Уве Хелльманна «Введение в уголовно-процессуальное право ФРГ». // URL: <https://www.researchgate.net/publication/298216803>;

17. Уголовно-процессуальный кодекс КНР. // URL: https://chinalawinfo.ru/procedural_law/law_criminal_procedure;

18. Уголовно-процессуальный кодекс Китайской Народной Республики (с изменениями, внесенными Решением Постоянного комитета Всекитайского собрания народных представителей от 14.03.2012 г. «О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Китайской Народной Республики»). // URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/13318>;

19. Уголовно-процессуальный кодекс Китайской Народной Республики. // URL: https://chinalaw.center/procedure_arbitration/china_criminal_procedure_law_revised_2012_russian;